

Ірина Олегівна ПАНЧУК,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету “Острозька академія”,
irapanchuk@gmail.com

УДК 340.1

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА СУСПІЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ЗДІЙСНЕННІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З'ясовано сутність волонтерства як соціального, правового та політичного явища. Встановлено його зв'язок із феноменом правосвідомості та визначено основні напрямки їх взаємного впливу. Досліджено значення індивідуальної та суспільної правосвідомості для регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку із здійсненням волонтерської діяльності. Проаналізовано особливості відображення явища волонтерства у правосвідомості українців. Обґрунтовано необхідність підвищення рівня індивідуальної та суспільної правосвідомості громадян України з метою удосконалення правового регулювання волонтерської діяльності. Доведено, що належне відображення у суспільній та індивідуальній правосвідомості явища волонтерства сприятиме формуванню громадянського суспільства та становленню правової держави. Одержані у статті результати і висновки можуть бути використані органами державної влади при здійсненні правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. Це підвищить рівень уваги до явища волонтерства у суспільстві та сприятиме активному формуванню інститутів громадянського суспільства в нашій державі.

Ключові слова: волонтерська діяльність, громадянська активність, правосвідомість, громадянське суспільство.

На сьогодні українське суспільство, зважаючи на непрості обставини, у яких опинилася наша держава, починає поволі належним чином оцінювати та шанувати волонтерську діяльність, яка протягом багатьох років до того або не помічалась взагалі, або вважалася непотрібною та малоефективною. Проте в силу суспільно-політичної ситуації, що склалася нині в Україні, волонтерство не лише стало надзвичайно актуальною темою, але й набуло нових смислових відтінків. Волонтерські організації, що діють нині на території нашої країни, починають набувати ознак повноцінних інститутів громадянського суспільства, що зможуть у майбутньому стати фундаментом його побудови. А відтак вони потребують у своїй діяльності належного правового поля, яке б включало струнку та ефективну систему нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері, та належну оцінку цього виду громадянської активності у правосвідомості громадян.

© Панчук І. О., 2015

Важливим аспектом відображення роботи волонтерів у індивідуальній та суспільній свідомості є надання їй правового значення, здійснення її юридичної оцінки, загальне визнання належності такої діяльності певних правових ознак. Варто відзначити, що на сьогодні волонтерство в нашій державі оцінюється переважно з соціальної, політичної, моральної чи релігійної точок зору в той час, як за прикладом країн Заходу нам слід поглянути на нього і з позиції права та правосвідомості, що збільшило б гарантії соціальної та правової захищеності волонтерів, а також підвищило б ефективність їхньої роботи.

Дослідження основних аспектів волонтерства як соціального, правового та політичного явища було здійснено у працях таких науковців, як: О. Безпалько, О. Главник, В. Голуб, Д. Горєлов, О. Карпенко, Р. Колосова, О. Корнієвський, Г. Крапівіна, Т. Лях, І. Пінчук, С. Савченко, І. Тохтарова, М. Фурлан, О. Щєкова.

Соціологія досить широко вивчає сутність та мотиви волонтерської діяльності. У той же час питання впливу правосвідомості на неї практично не досліджене. Хоча саме правосвідомість є одним з основних елементів здійснення правового регулювання цієї діяльності, адже усвідомлення важливості волонтерства та його значення для розвитку суспільства й держави на рівні індивідуальної та суспільної правосвідомості може стати як поштовхом для прийняття необхідних нормативно-правових актів у цій сфері, так і запорукою їх неухильного дотримання.

Метою статті є дослідження ролі індивідуальної та суспільної правосвідомості у здійсненні волонтерської діяльності, а саме з'ясування значення рівня індивідуальної правосвідомості осіб, які займаються таким видом діяльності для ефективного її провадження. Одним з наших завдань є також визначення необхідності адекватного відображення явища волонтерства в суспільній правосвідомості.

Наукова література, присвячена волонтерству, містить думку про те, що рівень уваги до цього явища в країні засвідчує рівень розвитку в ній громадянського суспільства як сфери соціальних відносин та громадської участі людей у житті суспільства на противагу діям держави чи економіки [1, с. 145]. Дійсно, у цих явищах чи не найбільш яскраво проявляється і ступінь розвитку правової свідомості нації, і її здатність до консолідації, і рівень громадянської активності членів суспільства. Волонтерська діяльність потребує наявності у правовій свідомості індивіда таких характеристик, як почуття правової відповідальності, правова ініціатива, належні правові установки та ціннісні орієнтації, а головне — правові мотиви, серед яких не останнє місце займає бажання сприяти вдосконаленню правової системи держави.

Згідно із Загальною декларацією волонтерів, яка була прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 р. в Парижі, волонтерство — добровільна, активна, спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку [2, с. 4].

У Законі України “Про волонтерську діяльність” від 19 квітня 2011 р. № 3236–VI міститься визначення волонтерської діяльності як добровільної, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [6].

У США отримав розвиток і термін “розумне волонтерство” (*service-learning*), а вид діяльності, який він позначає, видається нам надзвичайно корисним з точки зору формування у волонтерів високого рівня професійної правосвідомості.

Цей вид волонтерства — метод, відповідно до якого учні або учасники певного проекту отримують знання і розвиваються через активну участь у якісно організованих волонтерських проектах, які:

- відповідають потребам свого мікрорайону;
- проводяться узгоджено зі школою або вузом;
- сприяють формуванню громадянської відповідальності;
- інтегровані в основні навчальні плани освітньої установи і сприяють підвищенню їх ефективності;
- передбачають необхідність аналізу учнем отриманого ним досвіду [7, с. 27].

Зважаючи на наведені вище дослідження сутності волонтерства, ми стверджуємо, що така діяльність має і правовий аспект, який передбачає вступ волонтерів у правовідносини у процесі їх роботи. Це і правовідносини між волонтерами та державою, волонтерами та отримувачами волонтерської допомоги, відносини волонтерських організацій між собою тощо. Саме у зв’язку з цим ми наголошуємо на необхідності глибокого усвідомлення на рівні правосвідомості їх змісту сторонами таких правовідносин.

Ми погоджуємось, що одним із чинників, що запобігає повноцінному розвитку культури волонтерства в українському суспільстві, є невизначеність, хиткість та нестійкість відносин між органами влади та волонтерським середовищем, що, на думку В. Л. Голуба, викликано недостатньою увагою та подекуди суто декларативним і формальним характером ставлення з боку політичного керівництва держави до питань волонтерської діяльності впродовж багатьох років, а також нестабільністю зовнішньополітичного курсу держави та повільністю в здійсненні демократичних реформ усередині країни [5, с. 28].

Окрім того, така ситуація викликана і недостатнім усвідомленням представниками державної влади сутності волонтерського руху, його значної суспільної корисності та невід’ємності його існування від процесу становлення громадянського суспільства та правової держави. При формуванні контингенту державних службовців до уваги повинен братися рівень їх правосвідомості з тим, щоб вони не з примусу, а на основі глибокого розуміння природи волонтерства забезпечували йому різнобічне сприяння.

Дослідивши сутність волонтерського руху, зауважимо: І. М. Тохтарова пише, що масштаби діяльності волонтерів в Україні нині засвідчують, що рівень громадської свідомості в наших співгромадян значно зріс, про що свідчать і дані про світовий індекс благодійності за 2014 рік, який щороку вираховується *Charity Aid Foundation* (Благодійний фонд, що був заснований 1924 року у Великій Британії) [3, с. 4].

Проте таке стрімке зростання кількості волонтерів у нашій країні ставить перед суспільством та державою важливе питання організації їх правового виховання з тим, щоб рівень правових знань та рівень правосвідомості в цілому дозволив їм захищати як власні інтереси, так і інтереси інших осіб. Окрім того, важливо уникнути ситуації, коли в умовах гострої соціальної чи політичної напруги волонтери умисно чи неумисно зловживали правом, переступали закон чи будь-яким іншим чином знижували загальний рівень законності в державі у процесі своєї діяльності.

У зв'язку з цим, відзначимо, що за оцінками фахівців, понад 50 % дорослого населення США беруть участь у волонтерській діяльності; близько 80 % благодійних організацій існують саме завдяки роботі волонтерів. У волонтерському русі беруть участь різні верстви населення, незалежно від рівня освіти, професії чи рівня доходів. Незважаючи на добровільність, волонтерство не виключає відповідальності за виконання норм і вимог, збереження матеріальних цінностей тощо [4, с. 6]. Тобто волонтер повинен добре знати та усвідомлювати всі свої права та обов'язки, адже навіть за умови безоплатності його праця в будь-якому разі передбачає їх наявність, у тому числі і в правовій площині. Це в цілому сприятиме позитивній оцінці результатів такої діяльності з боку держави і суспільства.

Запобігти деформаціям правосвідомості волонтерів та сприяти зростанню рівня їх правової освіченості можна шляхом забезпечення можливості учасникам цієї діяльності підвищувати рівень власних правових знань, звертатися за безкоштовною правовою допомогою до відповідних державних органів чи приватних юридичних організацій, окремих осіб — фахівців з права. Важливою умовою підвищення рівня правосвідомості волонтерів є їх належний соціальний захист — надання пільг при здобутті освіти, правове регулювання пенсійного забезпечення, страхування життя та здоров'я.

Слід відзначити, що саме з участю індивідуальної правосвідомості, на рівні якої формуються окремі правові мотиви волонтерства, і відбувається залучення громадян до цього руху. Тому його популяризація серед молоді повинна включати і правовий аспект, що може виявлятися в належному рівні правового регулювання волонтерської діяльності, правовому вихованні, спрямованому на формування на рівні індивідуальної та суспільної правосвідомості позитивних правових мотивів та установок щодо такої роботи. Громадянське суспільство розвиватиметься тим скоріше, чим більш благородними вони будуть. Наприклад, стимулюватиме розвиток держави та суспільства наявність сформованих правових установок особи з приводу того, що волонтерство — це невід'ємна частина її громадянського обов'язку, престижна та необхідна діяльність. Водночас лише гальмуватиме розвиток нашого суспільства добровільна діяльність у цій сфері з корисливих мотивів, пов'язаних з бажанням отримати пільги та переваги у правовій сфері.

Ми погоджуємось з твердженням про те, що важливо, щоб сфера волонтерства не була надмірно зарегульована державою. Це може мати згубний вплив на спонтанність волонтерської діяльності та цінності, які надихають людей долучатися до неї [8, с. 75]. Проте хочемо зауважити, що в українському суспільстві традиції волонтерства ще не досить зміцнілі, відповідно його суспільна правосвідомість не може замінити правові норми у процесі правового регулювання цієї діяльності. Лише адекватне сприйняття явища волонтерства у суспільній правосвідомості, відображення його у ній, з правової точки зору, як корисної, важливої та необхідної діяльності дасть змогу звести до мінімуму імперативні веління держави у цій сфері. Саме тому правове виховання українців повинно включати поширення серед них інформації про права й обов'язки волонтерів, держави та отримувачів волонтерської допомоги у процесі здійснення такої діяльності, а також формування позитивного іміджу волонтерства у правосвідомості наших співвітчизників.

На нашу думку, збільшення кількості волонтерів в Україні опосередковано свідчить і про зростання рівня правосвідомості наших співгромадян, що є надзвичайно позитивною тенденцією в напрямку становлення громадянського

суспільства та правової держави. Адже саме на базі отриманих від такої діяльності трудових та матеріальних ресурсів і функціонують більшість інститутів громадянського суспільства у західних країнах. Проте важливою умовою успішної і продуктивної волонтерської діяльності є усвідомлення на рівні індивідуальної та суспільної правосвідомості значення її правового аспекту — прав та обов'язків сторін у правовідносинах, пов'язаних з волонтерством.

Важливим у процесі здійснення волонтерської діяльності є рівень індивідуальної правосвідомості самих волонтерів, її ідеологічна та психологічна сторона. Держава повинна створити умови для розвитку такої правосвідомості, які передбачають належне правове регулювання цієї діяльності, соціальний та правовий захист волонтерів. Велике значення для ефективної діяльності волонтерів має позитивне сприйняття цього явища суспільною правосвідомістю. Це створить належне правове середовище для волонтерського руху, адже адекватне сприйняття змісту правовідносин, суб'єктами яких є волонтери, сприятиме зростанню рівня їх правової захищеності, зменшуватиме кількість перешкод у процесі виконання ними своєї роботи та популяризуватиме таку діяльність серед населення.

Список використаних джерел

1. Джери, Д. Большой толковый социологический словарь (Collins) [Текст] / Д. Джери, Дж. Джери ; пер. с англ. Н. Н. Марчук. — М. : Вече, АСТ, 1999. — Т. 1 (А–О). — 544 с.
2. Загальна декларація волонтерів : XI Конгрес Міжнародної асоціації Волонтерів (Париж, 1990 р.) [Текст] // Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / [Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін.]. — К. : Академпрес, 1999. — 112 с.
3. Тохтарова, І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І. М. Тохтарова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — 2014 — № 2 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2014_2_5.pdf.
4. Горелов, Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики [Текст] : аналіт. доп. / Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський. — К. : НІСД, 2015. — 36 с.
5. Голуб, В. Л. Типологія відносин між державою та волонтеріатом / В. Л. Голуб // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2014. — Вип. 3. — С. 27–39 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2014_3_5.pdf.
6. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236–VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
7. Шмидт, Дж. Дж. Программы “умного волонтерства” в школах США: новые перспективы для повышения эффективности образования и гражданского воспитания молодежи [Текст] / Джон Дж. Шмидт, В. Агеева // Волонтер. — 2013. — № 1–2. — С. 22–48.

8. Логачева, Л. Н. Потенциал волонтерства — социальный ресурс устойчивого развития региона [Текст] / Л. Н. Логачева, Е. В. Логачева // Вісник економічної науки України. — 2014. — № 2. — С. 71–77.

*Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

Надійшла до редакції 01.06.2015

Панчук И. А. Роль индивидуального и общественного правосознания в осуществлении волонтерской деятельности

Выяснено сущность волонтерства как социального, правового и политического явления. Установлено его связь с феноменом правосознания и определены основные направления их взаимного влияния. Исследовано значение индивидуального и общественного правосознания для регулирования правоотношений, возникающих в связи с осуществлением волонтерской деятельности. Проанализированы особенности отражения явления волонтерства в правосознании украинцев. Обоснована необходимость повышения уровня индивидуального и общественного правосознания граждан Украины с целью усовершенствования правового регулирования волонтерской деятельности. Доказано, что надлежащее отражение в общественном и индивидуальном правосознании явление волонтерства будет способствовать формированию гражданского общества и становлению правового государства. Полученные в статье результаты и выводы могут быть использованы органами государственной власти при осуществлении правового регулирования волонтерской деятельности в Украине. Это повысит уровень внимания к явлению волонтерства в обществе и будет способствовать активному формированию институтов гражданского общества в нашей стране.

Ключевые слова: волонтерская деятельность, гражданская активность, правосознание, гражданское общество.

Panchuk, I. O. The Role of Individual and Social Legal Consciousness in the Implementation of Volunteer Activities

The article looks into the essence of volunteering as a social, legal and political phenomenon. The connection of this phenomenon with the phenomenon of legal consciousness and the basic directions of their mutual influence is revealed. Individual and social values of legal consciousness in the regulation of legal relations, which arise in connection with volunteering, are investigated. The features of reflection of the phenomenon of volunteering in the Ukrainian legal consciousness are analyzed. The necessity of raising individual and public legal consciousness of Ukrainian citizens in order to improve the legal regulation of volunteer activities is explained. It has also been proved that proper reflection of volunteering phenomenon in the social and individual legal consciousness will contribute to the formation of civil society and the foundation of constitutional state. The article results and conclusions can be used by public authorities in the implementation of the legal regulation of volunteer activities in Ukraine. This will increase the level of attention to the phenomenon of volunteering in society and contribute to the formation of active civil society institutions in our country.

Keywords: volunteer activities, legal consciousness, sense of justice, civil society.

